

“S’HAN DEMANAT PICS I PALES”

La construcció dels refugis antiaeris de Granollers

Cinta Cantarell¹, Carme Barbany², Paco Cruz³, Marc Guàrdia⁴ i Mireia Nogués²

1. Historiadora. 2. Can Jonch. Centre de Cultura per la Pau. 3. Relacions Ciutadanes. Ajuntament de Granollers. 4. Museu de Granollers

QR: Tour virtual
pels refugis
de Pl. Maluquer
i Ajuntament

El setembre de 1936, la Generalitat de Catalunya va promulgar un primer decret amb instruccions específiques per protegir la població civil dels atacs aeris, anterior a la constitució de la Junta de Defensa Passiva. A Granollers, aquest decret, es va traduir en l'encàrrec d'un projecte al Departament d'Obres Públiques del consistori (juntament amb el ram de la construcció) per la realització d'alguns refugis subterranis en previsió de bombardejos aeris. En el mateix acord ja es plantejà la necessitat que tota aquesta tasca fos realitzada amb suport del treball obligatori dels ciutadans.

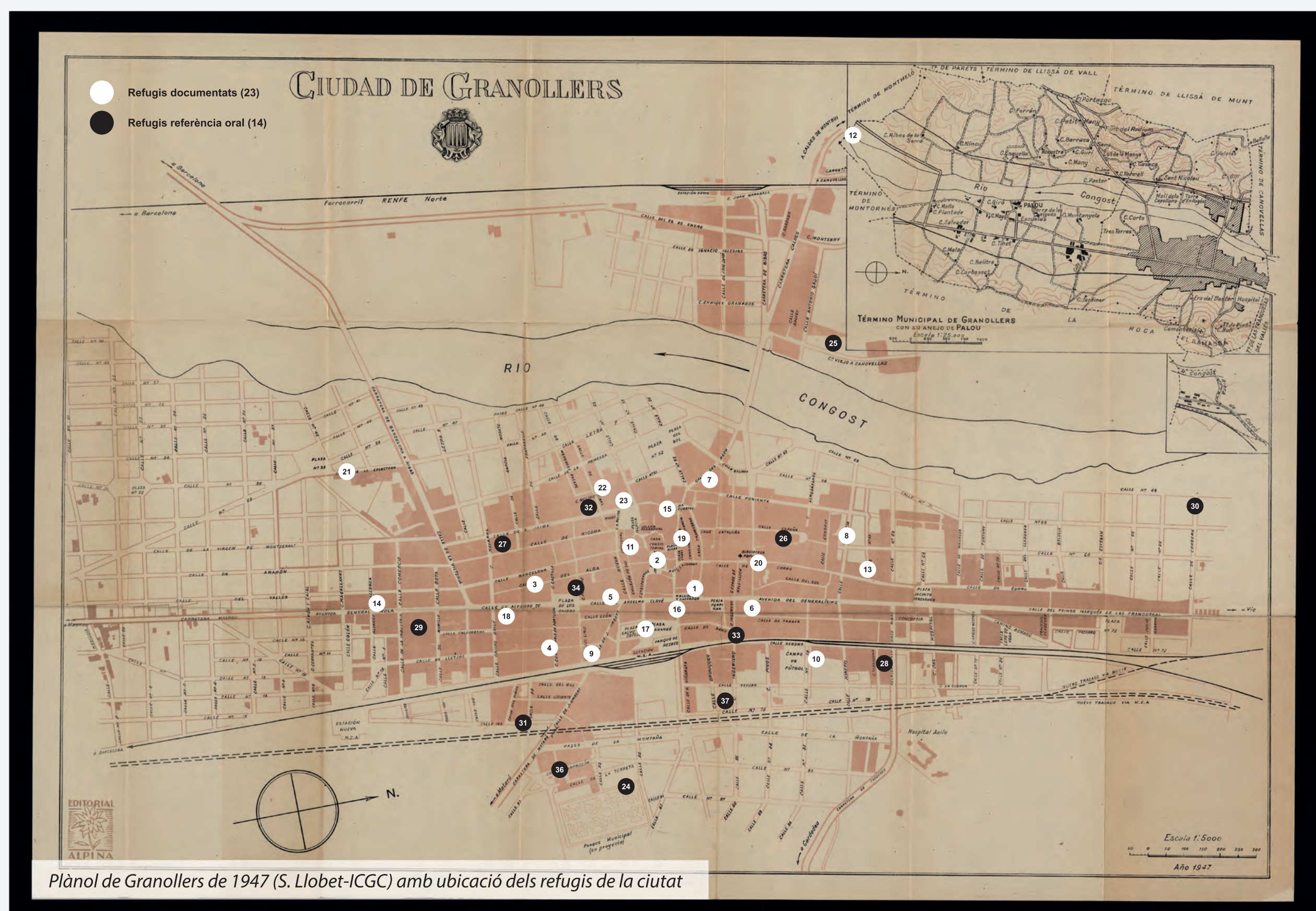
Al cap de 6 dies ja es projectà la construcció inicial de 3 «abrics»: un al centre (Plaça de l'Església) i 2 més a cada extrem de la ciutat, refermant la necessitat del treball gratuït de «tots els homes aptes» i es demanaven pics i pales per començar les obres, i que s'anirien recollint totes les eines que fessin falta, donada la manca de materials. Aquesta primera avaluació ja havia inspeccionat els soterranis existents de la ciutat, calculant-ne una capacitat estimada de 9.000 persones, aprovant la retolació dels indicadors d'aquests refugis.

Però la realitat és que més enllà de penjar els rètols d'indicació de la ubicació d'aquests refugis-soterranis, cap obra havia començat. Aquest desembre del 36 les dificultats pressupostàries es posaven de manifest com el primer obstacle en la construcció dels nous refugis, havent-se valorat en 100.000 pessetes, i es començava a dubtar de la seva urgència i necessitat «per l'escassa utilitat que els reportaria». Aquell mateix desembre es feren les primeres proves d'una sirena d'alarma per prevenir la població d'eventuals atacs aeris, però els resultats foren tant decebedors (no sentí ningú el so de la sirena) que es decidí buscar un nou aparell més potent. Malauradament la instal·lació definitiva de l'alarma no es feu efectiva fins 3 dies després del fatídic bombardeig del 31 de maig de 1938, primer bombardeig aeri que patí Granollers.

La visió de la necessitat de la construcció de refugis sembla que havia començat a modificar-se tot just un any després, quan a l'octubre de 1937 es constituí la Junta de Defensa Passiva a Granollers. «Tenint en compte la urgència del cas», al desembre de 1937, l'arquitecte municipal va fer un informe explicitant la necessitat de prosseguir amb els treballs als refugis (refugi carrer Minetes), deluntat que quedà palesada amb la demanda d'una subvenció per prosseguir aquests treballs. No obstant, cap dels refugis projectats s'havia acabat abans del bombardeig del 31 de maig de 1938.

El mes de febrer de l'any 1938 es van prendre acords per a poder sufragar les despeses derivades de la construcció dels refugis. En aquest sentit es pretenia recaptar dels «veïns no obrers» el 2% dels ingressos per a la «construcció de refugis per a la defensa antiaèria». Ja a l'abril del mateix any, la CNT demanà per carta que els homes joves que estaven aplanant el camp d'aviació de Rosanes s'intercanviessin amb els homes grans que intentaven excavar el terra per construir el refugi antiaeri de la Plaça Maluquer:

«¿Obreros prácticos en los trabajos de excavaciones? A los refugios. ¿Obreros ya de cierta edad y no prácticos en los trabajos de excavaciones y si de explanada? Al campo de aviación que se construye en el Pla de Llerona.»

Plànol de Granollers de 1947 (S. Llobet-ICGC) amb ubicació dels refugis de la ciutat

Davant la intensitat dels atacs aeris propers, la Junta de Defensa Passiva de Catalunya recomanava a les localitats que no tinguessin refugis que construïssin «trinxeres curtes i separades en petits terraplens».

No serà fins després del bombardeig a Granollers, del 31 de maig de 1938, que causà més de 200 víctimes mortals a la ciutat, quan s'entrà realment en una nova fase, en la veritable consecució pel que fa a la construcció de les defenses antiaèries. En resposta a la carta de la federació local de la CNT-AIT en la que es demanava a la Junta de Defensa Passiva Local l'obligació de la construcció de refugis i trinxeres a fàbriques, tallers, places i extraradi, l'ajuntament promulgà un ban en el que insistia, entre d'altres punts, en el decret del treball obligatori, sota pena de sanció econòmica, del «tots els homes útils» per la construcció de refugis.

«Qui no faci acte de presència o no treballi en la construcció dels refugis i obres de defensa passiva serà conceptuat enemic de la defensa de la ciutat i sancionat severament»

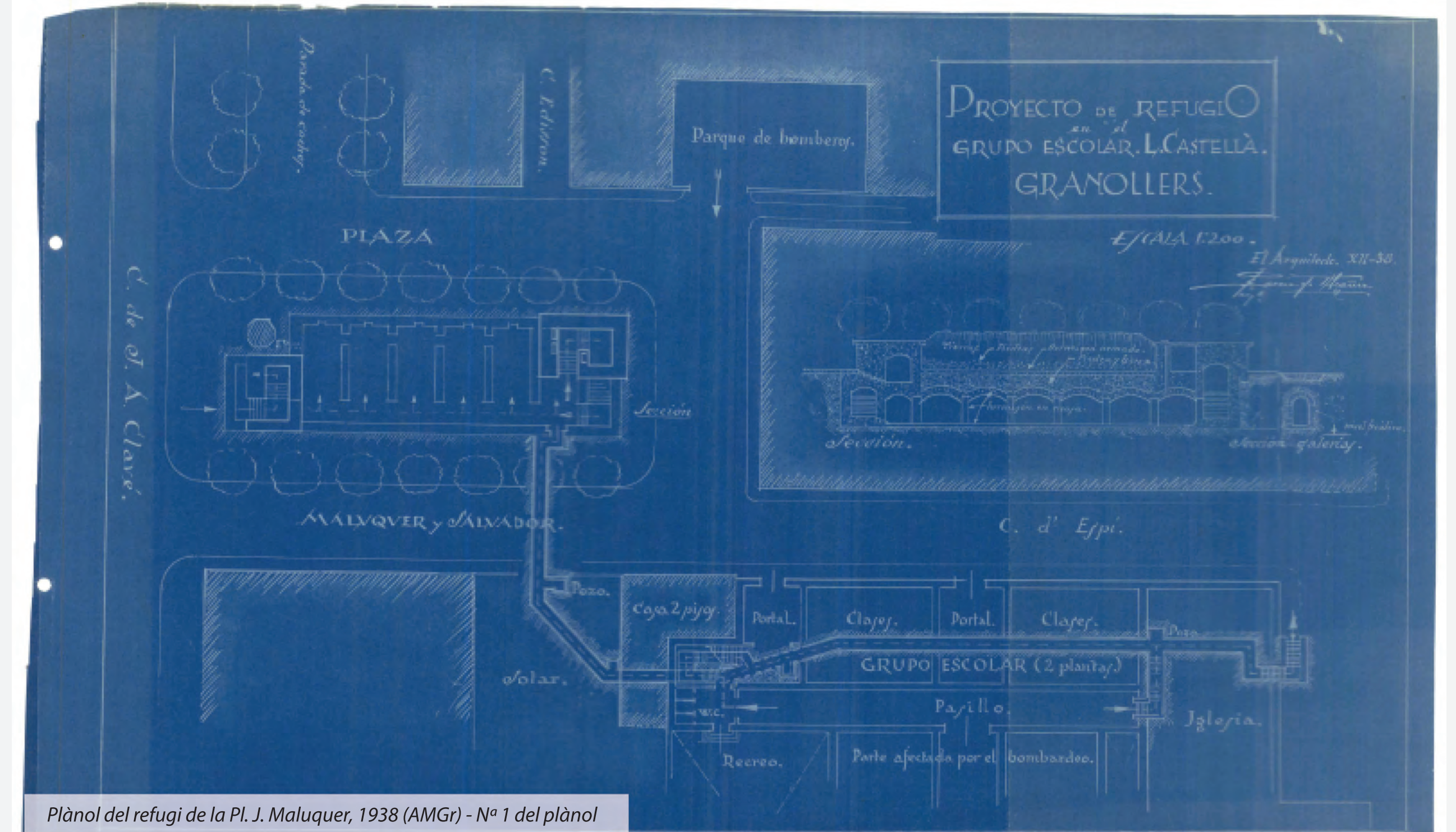
Entrada al refugi del C/ Josep Irla (foto R. Ferrandis). Nº 6 del plànol

Refugi de la Pl. J. Maluquer (visible) (foto P. Cornellas). Nº 1 del plànol

Tota aquesta dinàmica constructiva, finalment duta a terme, cristal·litzà en la construcció de 37 refugis coneguts, entre els que comptem 23 refugis d'obra nova o registrats documentalment, als que afegim 14 dels que en tenim constància oral. Aquest llistat es concreta per la documentació conservada, fonamentalment entre juliol de 1938 i gener de 1939, quan acabà la guerra a la ciutat. És a dir, que un període de 6 mesos s'acceleraren i executaren els projectes que llargament havien quedat sense concloure. Tipològicament, tots els refugis que coneixem de nova construcció són de tipus mina-galeria, exceptuant el de la Plaça Maluquer que és de tipus cel·lular. Aquesta aclaparadora diferència rau fonamentalment tant en els costos com en el temps d'execució de l'obra.

De l'agost de 1938, conservem un document de treball anomenat «Plans de refugis en construcció en la ciutat de Granollers», informe que creiem que s'envià a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya en resposta a la petició de cens de refugis existents. En aquest Pla es relacionen els 4 refugis principals i d'altres de secundaris, encara en curs o projectes de nova construcció.

Donat que el bombardeig impactà directament a una de les escoles de primària, hi haurà un especial capteniment en la realització de refugis en els centres escolars, tal i com demostren els plànols que es conserven de 4 refugis escolars. Les necessitats pressupostàries derivades d'aquest conjunt d'obres obligà a l'ajuntament a recordar l'obligatorietat de pagar el 2% dels ingressos directes a tots els veïns, sota amenaça de no renovar la cartilla de racionament si no s'estava al corrent del pagament.

Com que la dotació pressupostària es mostrava insuficient es buscaren maneres alternatives de pagar els elevats costos, tal i com queda registrat en el «Libre de cobraments i pagaments en relació a la construcció de refugis», indexant els costos en almenys una dotzena de refugis. Un altre mètode per proveir de materials per la construcció de refugis fou la requisita de material:

«s'acorda declarar intervinguda tota obra de rajoleria existent en aquesta ciutat i en poder de particulars o en poder de l'agrupament de rajolers, així com la que es fabriqui en endavant» i «requerir als ciutadans que posseïxin obra de rajoleria emmagatzemada perquè s'abstingui d'utilitzar-la o vendre-la i la conservin a disposició de l'ajuntament per les finalitats de la Junta de Defensa Passiva (...) i serà pagat a preu de cost»

Malgrat els esforços constructius d'aquesta darrera fase és significativa la carta rebuda del Ministerio de Defensa Nacional, Defensa Contra Aeronaves, del 16 d'octubre de 1938, en la que bàsicament s'explicita que encara no estan cobertes les necessitats de protecció de la població «pese al tiempo transcurrido» i que resten encara per construir 2.095 m² de refugi hàbil, i recomana que facin trinxeres i galeries-mina per esmenar aquest déficit.

El 21 de desembre de 1938, un mes abans que s'acabés la guerra a la ciutat, la Junta de Defensa Passiva reconeixia la feina feta per la ciutat, però encara trobaven a faltar les mínimes condicions higièniques en els refugis, així com els botiquins necessaris a cadascun d'ells.

Tot i que els refugis no estaven acabats, l'ajuntament avisà que multaria les persones que no fessin ús dels refugis quan hi havia avis de bombardeig. Aquesta insistència de l'ajuntament en l'ús dels refugis va ser cabdal, i finalment, els refugis foren emprats per a la seva finalitat, protegint la població en els diversos bombardejos de gener de 1939. De fet, fins a l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat, moltes famílies acabarien vivint els últims dies de la guerra sota terra.

«Bombardeos del 24, 25 y 26 del 39 que precedieron a la liberación de la ciudad. Los bombardeos fueron frecuentes y no pueden precisarse detalles que no se recogieron, pues la vida de la ciudad quedó interrumpida haciéndose vida constantemente en el refugio»

Recuperar, preservar i fer accessible el patrimoni memorial

En el marc de la commemoració del 70è aniversari del bombardeig de 1938 s'inaugurà Can Jonch. Centre de Cultura per la Pau, l'any 2008. Prenent com a punt de partida que les ciutats que han patit bombardejos han de ser la força que lideri els moviments per a la consecució de la pau, Granollers ha fet una aposta estratègica cap a la sensibilització i el foment de la cultura de la pau, amb la posada en marxa de Can Jonch.

Refugi de l'Ajuntament (visible) (foto P. Cornellas). Nº 2 del plànol

Refugi de la Pl. J. Maluquer - C/ M. Sans - (foto C. Cantarell). Nº 16 del plànol

Documentar, localitzar i adequar refugis perquè es puguin visitar. Incloure'ls en la ruta de la memòria dels bombardejos. Integrar la memòria i el patrimoni memorial en l'urbanisme de la ciutat. Organitzar visites guiades, jornades de portes obertes, activitats amb grups escolars o activitats artístiques. Accions, totes elles, perquè no oblidem que va haver-hi un temps, no tan llunyà, que la nostra ciutat va ser víctima de la violència, que els nostres veïns i les nostres veïnes van haver de buscar refugi per protegir les seves vides dels bombardejos aeris. I que són precisament aquestes persones les qui, amb el seu testimoni, ens transmeten un missatge molt clar: mai més bombes, ni aquí ni enlloc. La violència no pot ser mai la solució als conflictes. Només el diàleg, la paraula, ha de ser l'eina per a resoldre'ls. Treballar la memòria democràtica per construir pau. Aquest és el sentit últim que hi ha darrere els programes recuperació de la memòria històrica i del patrimoni memorial: educar i sensibilitzar en cultura de pau, promoció dels drets humans i enfortiment de la democràcia.